

SCHEIBER SÁNDOR—ZSOLDOS JENŐ:
MÓRICZ ZSIGMOND KÉT LEVELE

I.

MÓRICZ ZSIGMOND LEVELE HELTAI JENŐHÖZ

1917. szeptember 14-én mutatta be a Nemzeti Színház Móricz Zsigmond *Pacsirtaszó* című színművét. A dráma témája régóta foglalkoztatta az író. Czine Mihály úgy tudja, hogy a mű korai változata már 1913-ban elkészült.¹ Maga Móricz az első előadás alkalmából írt cikkében korábbi időpontról nyilatkozik: „Ezt a darabot hét évvel ezelőtt írtam . . . Ha valaki láthatná az első formáját s a mait egymás mellett, bizonyára ugyanolyan elváltozásokat venne rajta észre, mint a megérett emberi arcon az ifjúkori barát.”²

Móricz a Nemzeti-bemutató előtt a Vígszínháznak ajánlotta fel drámáját, s az itteni színészek alakító művészetéhez szabta elképzeléseit. A Vígszínház tájékán nem volt idegen. 1911-ben a *Ludas Matyi* színpadi megjelenítésében Rajnai Gábor, Varsányi Irén, Vendrey Ferenc, Szerémi Zoltán szerepjátszására gondolt. A színház azonban elhárította a drámát tendenciája miatt.³ Karl Schönherr *A nőstényördög* című drámáját az 6 fordításában⁴ adták elő 1916 januárjában. Itt akarta volna eljátszatni a *Pacsirtaszót* is. Czine szerint: „Színpadának . . . rossz fátuma volt: a *Pacsirtaszót* nem fogadta el a színház”.⁵ Móricz alább közlendő leveléből azonban arra kell következtetnünk, hogy a dráma nem is került a Vígszínházhoz.

Móricz előleget kért művére. Heltai Jenő, ki 1915—1919 között a színház dramaturg-igazgatója volt,⁶ néhány hónap múlva a színház titkára, dr. Komor Gyula útján felkérhette Móriczot, adja át ígért darabját. Mivel a levél a kezdeti megbeszélések idején kívánt előlegről említést nem tesz, Móricz a hallgatást elutasító szándéknak minősíti, és — a Nemzeti Színházzal tárgyal.

Újból átdolgozza a *Pacsirtaszót*. A levélben idézett vígszínházi művészek névsorából kitetszik, hogy 1916-ban még a drámának ez év nyarán elbeszéléssé (Égi madár) átírt tartalma szerint négy szereplőre épített. Az előadott műhöz azonban megteremti probléma-módosító rendeltetéssel a bíró alakját.⁷ A Nemzetiben a szerepeket Bajor Gizi (Erzsi, a menyecske), Somlai Artur (a gazda), Rózsahegyi Kálmán (Miska), Ághy Böske (Merci, Erzsi húga) és Kürti József (a bíró) játszotta.

A levél így hangzik:

Kedves jó Uram,

Komor dr. úrtól, az ön nevében levelet kaptam, amelyen szerfölött való módon csodálkozom. Bátor voltam a nyáron kijelenteni, hogyha nem kapom meg a 2000 korona előleget, akkor megszakítottak tekintem az összeköttetésemet a színházzal. Erre még választ sem kaptam, ergo . . .

¹ Czine Mihály: *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*. Bp., 1960. 317.

² Magyar Színpad 1917. 227. sz.

³ Móricz Virág: *Apám regénye*. Szépirod. könyvkiadó 1953. 119.

⁴ Kozocsa Sándor: *Móricz Zsigmond irodalmi munkássága*. Művelt Nép 1952. 27.

⁵ Czine Mihály: i. h.

⁶ Magyar Színművészeti Lexikon II. 231.

⁷ Móricz Virág: i. m. 160; Czine Mihály: i. m. 321.

Ez annál súlyosabb eset, mert a darabot befejeztem, [s] Gombaszögire (Fridára) és Varsányira számítva, sőt Csörtosra és Hegedűsre. S most bizonyos fokig át kell írnom, hogy más színházban legyen kiosztható.

Maradok önnek szerető híve

Leányfalu, 1916. szept. 10.

Móricz

A levél Heltai Jenő özvegyének tulajdonában van.

II.

MÓRICZ ZSIGMOND LEVELE KISS JÓZSEFHEZ

Móricz Virág a szülői ház tízes évekbeli életmozzanatai sorában ezekkel a szavakkal utal a Kerek Ferkó című Móricz-regény megírásának időpontjára: „júliusban elutaztak Borosznóra, ott írta a *Kerek Ferkót*”¹. Ez a megállapítás aztán átkerült az irodalomtörténeti dátum-adatok közé. Nagy Péter így közli a tételt: „1912 nyarán Borosznón megírja a *Kerek Ferkót*”². Vargha Kálmán ekképpen rögzíti a regény keletkezésének idő-körülményét: „1912 júliusában... a Zólyom megyei Borosznóra utazott Móricz, itt írta a *Kerek Ferkót*”³. Az időmeghatározás némi helyesbítésre szorul. A regényt a Pesti Hírlap már 1912. június 16-án kezdte közölni. A Kerek Ferkónak a vasárnaponként az újság tárcarovatában közreadott első három folytatása (jún. 16., 23., 30.) tehát még július előtt készült el (esetleg a júl. 7-i folytatás is), mégpedig Pesten vagy Leányfalu. Sőt, az alább közlendő Móricz-levél tanúsága szerint a Pesti Hírlap augusztus 4-i számában megjelent nyolcadik folytatás is a fővárosban íródott.

A Kiss Józsefhez írt levél esemény-háttérét ilyenformán idézhetnők vissza: Móricz Zsigmond elutazása előtt találkozott Kiss Józseffel Pesten vagy Visegrádon. A költő itt nyaralt, a Móricz-család pedig minden nyáron ellátogatott Leányfaluról Visegrádra.⁴ Szó eshetett közöttük az akkor egy-két részletében már ismert Kerek Ferkó-témáról. A regényíró júliusban Borosznóra utazott feleségével, aki csak röviddel előbb hagyta maga mögött szanatóriumi napjainak színhelyét. Móricz Virág szerint ugyanis édesanyja „gyenge volt, sokat dolgozott, a gyomra, az ideges fejfájásai, . . . mindez az egészségét támadta. Sikerült rábeszélni s elment szanatóriumba Pozsonyba. Ott töltötte a májust”⁵. Az író július végén feleségével megszakította borosznói pihenőjét, s visszatért — talán csak rövid időre — Pestre, illetve Leányfalura. Itt értesült Kiss József betegségéről. A költő ugyanis kiújult gyomorbetegségének gyógykezelése végett 1912. júliusában Visegrádról Pozsonyba utazott,⁶ s ugyanabban a dr. Schlesinger Miksa vezette gyógyintézetben keresett orvoslást,⁷ amelyben Móricz Zsigmondné töltötte a „május”-t.⁸ A regényíró Kiss József iránti tisztelő figyelmessége jókívánságainak tolmácsolására kötelezi. A változó előzmények magyarázzák levele hangjának közvetlenségét, feleségére vonatkozó tréfás sopánkodásának még friss emlékeket újító tartalmát. Az időpont hangsúlyozásával az író még a parányi levélkeretben is tudatos szerkezeti átmenetet teremt a gasztrónómiai kitételekhez.

A levél szövege így hangzik:

Drága Mester!

Befejeztem e percben a *Kerek Ferkó* VIII. folytatását. Délelőtt; azaz dél ½1.

Most remegne a Schlesi bácsi porciója, ha farkas éhséggel szembe kerülne.

Igaz szeretettel jó egészséget és hasonló jóétvágyat kíván Önnek is hű öccse

Móricz Zs.

Bp 1912. július 30.

NB. Bezzeg a feleségemnek ma sincs étvágya. Ej de jó volna néki megint az a szigorú etetés!

¹ Móricz Virág: *Apám regénye*. Szépirodalmi könyvkiadó, 1953. 127.

² Nagy Péter: *Móricz Zsigmond*. Művelt Nép kiadása, 1953. 79.

³ Móricz Zsigmond: *Kerek Ferkó*. Szépirodalmi kiadó, 1955. 209. Utószó.

⁴ Móricz Virág: i. m. 42.

⁵ Uo. 127.

⁶ A Hét. 1912. 472. (júl. 21-i szám)

⁷ A szanatórium egyaránt vállalta a szív-, vese-, gyomor- és bélbajban szenvedők ápolását. Egyben hízó-, soványító- és diéta-kúrákat is hirdetett. (A Hét. 1912. 831.)

⁸ A választás minden bizonnyal azért esett a Schlesinger-szanatóriumra, mivel Holics Janka jól ismerte Pozsonyt, s így a szanatóriumot is. Sok rokona élt itt, és négy éven át a pozsonyi tanítóképzőben tanult. (Móricz Virág: i. m. 47.)

A levélszöveget Móricz olyan fényezett levelezőlapra írta, amelynek bal felső sarkában az író fényképe van, alatta zárójelben: „Székely Aladár felvétele”, ez alatt pedig Móricz kicsinyített faksimile aláírása ezzel a megjelöléssel: „a Nyugat főmunkatársa”. Mindezzel párhuzamosan a jobboldali félhasábra (magassági elhelyezésben) kerültek Móricz sorai. A levelezőlap alján 8 és negyed sornyi idézet következik a Sári bíróból (Ó fiam! Sose azt kell elvenni . . .) Az utóirat a levelezőlap alsó szegélyének mentén fennmaradt szűk sávra került a Sári bíró-szöveg után. A levelezőlapnak címzést feltűntető oldalát kb. felerészben a Nyugat hirdetése foglalja el.

A címzés szövege: Nagyságos Kiss József úrnak Pozsony Sch(I)esinger Sanatorium.
A postabélyegző kelte: BUDAPEST 912 JÚL 30 N 4.

A levél a költő unokájának, Halmágyi Zoltánnének tulajdona.